

**BAQSISHILIQ ÓNERINIŇ RAWAJLANIWI HÁM DÁSLEPKI
BAQSISHILIQ MEKTEPLERI**

*Ózbekstan Mámleketlik Konservatoriyası Nókis filiali
“Ulıwma kásiplik hám social-gumanitar panler” kafedrası
“Kórkemónertanıw” bóliminiń
2-basqısh studenti **Dauletbaeva Gúlxumar**
ilimiy basshı: **Kamalova Gúlmariyam***

Annotaciya: *Bul maqalada ulıwmalıq baqsıshılıq óneri, onıń payda bolıwı hám rawajlanıw basqıshları. Rawajlanıw barısındaǵı payda bolǵan baqsıshılıq mektepleri haqqında sóz etiledi.*

Tayanısh sózler: *baqsıshılıq, jıraw, qıssaxanlıq, duwtar, dástan, qosıq, nama, ustaz-shákirt, mektep.*

Аннотация: *В этой статье рассматривается искусство бакшы, его возникновение и этапы развития в нашей стране.*

Ключевые слова: *бакшы, жиров, дутар, дастан, песня, мелодия, учитель-ученик, школа.*

Annotation: *This article examines the art of bakshi, its origin and stages of development in our country.*

Key words: *Bakshi, dutar, dastan, song, melody, teacher and student, school.*

Hár bir xalıqtıń ruwxıy dúnyası, mádeniyatı, tili, etnografiyası, arxitekturası, ádebiyatı, milliy muzıkası bar. Qaraqalpaq awızeki professional muzıkasında baqsıshılıq tradiciyasınıń rawajlanıwı, onıń atqarıwshıları bolǵan ayrım baqsılardıń dóretiwshilik ómiriniń keńeyip olardıń fantaziyasınıń kem-kemnen joqarı dárejege kóteriliwi nátiyjesinde sazlar payda bola basladı.

Erte dáwirlerden baslap qaraqalpaqlardıń jırawshılıq, baqsıshılıq, qıssaxansılıq ónerleri xalqımız arasında awızsha usılda saqlanıp, ustaz-shákirt joli menen rawajlanıp kelgen.

Qaraqalpaq xalıq jırshılarınıń duwtar shertip, qosıq aytıp atqaratuǵın óner iyesiniń biri baqsı dep ataladı.

Qaraqalpaq baqsıları jırawlarǵa qaraǵanda keyinrek payda bolǵan. Baqsılar xalqımız Orta Aziyaǵa kóship kelgennen soń, ásirese Xorezmge kelgennen keyin Qaraqalpaqlarǵa baqsıshılıq óneri keńnen taralǵan.

Baqsılar óziniń repertuarı, shertetuǵın sazı, hawazı, qosıq aytıw monerası boyınsha jırawlardan keskin ajıralıp turadı.

Jırawlar qobız benen jırlasa, baqsılar duwtar shertip qosıq aytadı. Jırawdı «jırladı», baqsını «ayttı» delinedi. Yaǵniy «Jıraw jırlattıq», baqsı «Ayttirdıq» dep aytadı.

Baqsıshılıq qaraqalpaqlarǵa Orta Aziya xalıqlarınan kirgen, qaraqalpaqlar baqsıshılıqtı ózbek, túrkmen baqsılarınan úyrengen. Burınnan kiyatırǵan jırawshılıq ónerine, baqsıshılıq óneri qosılıp kórkem-óner bayıǵan.

Baqsı sózi túrk tilles xalıqlarda burınnan kiyatırǵan eski sóz, ózbek shayiri Lutfiy «Gul va Navruz» dástanında «Yanadur quwastım, bir yaxshılardıń, Mongol sawatın bilgen baqshılardıń» (jaqsılardan hám mangol sazın bilgen baqsılardan támem bar-deydi).

Qaraqalpaqlar arasınan Aqımbet, Muwsa, Edenbay qusaǵan ataqlı baqsılar shıǵıp, baqsıshılıq ónerdi joqari basqıshqa kótergen. Qaraqalpaq xalqı eski Xorezm mádeniyatın keńnen úyrenip, onnan paydalanǵan. Nátiyjede “Ǵárip ashıq”, “Yusup-Axmed”, “Góruǵlı”, “Sayatxan Xamra” siyaqlı dástanlar baqsılardıń negizgi repertuarı bolǵan.

Baqsılarǵa shákirt shıǵarıw dástur bolǵan, olar shákirtti hár tárepleme sınap tańlaǵannan keyin úyrete baslaǵan. Shakirt ustazınıń izinen uzaq jıllar erip, ustazdan pátiya alıp baqsı dárejesine jetken.

Qaraqalpaqlarǵa baqsıshılıq óneriniń ósip rawajlanıwı joli, sabaǵı tórtew: Aqımbet baqsı, Edenbay baqsı, túrkmenlerden Súyew baqsı, qaraqalpaqlar menen kópten berli ómir súrip kiyatırǵan Arallı ózbek baqsıları boladı. Joqarıda ayılǵan ataqlı ayıtqıshlardıń óz-ara repertuar almasıwı nátiyjesinde baqsılardıń repertuarı bayıǵan, ósip óngen.

Qaraqalpaqlardıń baqsı namaları tuwralı sóz bolǵanda olardıń bayıwına qońsı xalıqlardıń tiygizgen jardemi aytıp ótiw orınlı. Súyew baqsınıń namaların ózlestirip, baqsıshılıq usılın qaraqalpaqlar ishinde dawam etiwshi Japaq baqsı, Aqımbet baqsınıń namaların dawam etiwshi Muwsa baqsı, Esjan baqsılar boladı. Házirgi ayılıp júrgen «Qońırat» naması Arallı ózbek baqsılarınıń namalarınan kirgen.

Baqsılar aytilatuǵın dástannıń aldınan jırawlar usap termeler aytadı. Baqsılar kirispe termelerde kóbinese Maqtumqulınıń násiyat-naqıl sózlerinen, xalıq qosıqlarınan aytadı.

XIX-ásirdiń ortasında ómir súrgen, qaraqalpaq xalqına dańqı jayılǵan, qaraqalpaqlar ishinde burıngı jırawdan keyingi baqsıshılıq ónerin rawajlandırıwshılardan biri, ataqlı baqsı Aqımbet baqsı boladı.

Aqımbet baqsı Shimbay qalasınıń arqa tárepinde ómir súrgen. Baqsıshılıq qılǵan dáwiri XIX-ásirdiń ortası hám ekinshi yarımına tuwrı keledi.

Ol ómiri dawamında Xorezmdegi ózbekler menen, túrkmenlerdiń saz namaların tereń ózlestirip óz xalqına baqsıshılıq qılǵan baqsılardıń biri.

Bul ónerdi úyrenip ǵana qoymay, sheberlik penen ózlestirip bilgen. Qońsı xalıqlardıń nama qosıqların úyrenip repertuarın keńeytken.

Aqımbet baqsı bir ózi qaraqalpaqlar arasında baqsıshılıq ónerdi taratıwǵa, eń dáslep shákirt tayarlaǵan baqsı. Olar Muwsa, Edenbay, Bayaniyaz, Xoja bala, Dosnazar. Bular ataqlı baqsı bolǵan, eń aytqıshı Muwsa menen Edenbay xalıqqa keń taralǵan.

Aqımbet baqsı Xiywa xanının alaqaıyslı at sarpay alǵanda «Alaqaıys» namasın dóretken. « Qizlar úyge kir», «Beyish», «Ilǵal», «Yaǵlı báhár», «Arıwxan» namaların súyip aytqan. Sonday-aq kóplegen namalar, sazlar shıǵarǵan.

Dástanlardań «Góruǵlı», «Sayatxan-Xamra», «Ǵarip ashıq», «Yusup Axmed» dástanların aytqan. Mine usı ullu baqsı Aqımbetten baslap baqsıshılıq mektebi qalıplesip baslaydı.

Bul mekteptiń qalıplesip rawajlanıwınıń eń tiykarǵısı Aqımbettiń shákirtler tayarlawı bolıp esaplanadı. Onıń eń tanımali bolǵan bes shákirti Aqımbettiń aytım hám shertim jolların úyrenip, el aralap olarda shákirtler tayarlap baslaydı. Mine usınıń menen Aqımbettiń mektebi, basqasha etip ayıtqanda onıń jolı payda boladı. Aqımbet baqsınıń bes shákirtiniń biri Muwsa baqsı bolǵan. Shoraxan átirapında tuwılǵan. «Jaman shıǵanaq», «Jeti asırım», «Muwsa naması», «Muwsa sen yarı» namaların dóretken baqsı. Muwsa baqsını klassik shayırmız Berdaq ta bilgen, Aqımbet baqsınıń shákirti Bayniyaz baqsı namanı jaqsı qaytarsa da sózge onsha sheber bolmaǵan. Bul haqqında Berdaqtıń Muwsaǵa arnap jazǵan qosıǵıda xalıq arasında hám qol jazba, kitaplarda saqlanıp qalınǵan. Muwsa baqsı 71 jasında Shoqtoranǵıl degen jerde «Ayǵır sayǵan» degen jerde dúnyadan ótedi.

Jáne baqsıshılıqtıń xalqımız arasında keń jayılıwı Aytjan baqsınıń atı menen tıǵız baylanıslı. Aytjan baqsı Xojalepesov 1908-jılı Taxtakópir rayonınıń «Shógir kól» degen jerinde qusshı-diyxan shańaraǵında tuwıladı. Qıtay tiyresi, Kepesheriwshi urıwınan. Qarajan baqsıǵa shákirt bolǵan, dástanlar, namalar, saz úyrenip jaqsı sázende boladı.

1934-jıldan ómiriniń aqırına deyin kórkem-ónerimizdiń rawajlanıwına xızmet etedi. Xalıq namaların notaǵa jazdırdı. «Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken artist» degen húrmetli ataqa iye boldı. Teatrda, radiokomitete isledi, namaları radioda, zapiste jazıp alındı.

Baqsıshılıq óneriniń jańa basqıshqa kóteriliwi Japaq baqsı(Jabbarbergenov) Shamuratov iskerligi menen baylanıslı. Ol baqsıshılıq oneriniń professional dárejege kóteriliwine járdem bergen baqsı hám namager. Ol Nazarxan awılında tuwıladı. Xalıq arasında dańqı jayılǵan ataqlı baqsılardıń biri, arallı ózbeklerden boladı. Bestóbe, Shılpıq dep atalatuǵın jerde, Nazarxan awılında kamalǵa keledi. On eki jasında awılında toyda Súyew baqsını tińlaydı. 1911-jıldan baslap qurbı-qurdaslarınıń arasında qosıq ayta baslaydı. Jası ullılar oǵan baqsıǵa shákirt bolıwdı keńes etedi. 1913-1914-jılları Qaraqalpaqtıń barlıq awıllarınv ralap baqsıshiliq etedi. Súyew baqsınıń namaların tińlap, úyrenip alıp repertuarın keńeytedi. 1923-jılı Japaq baqsı degen ataq putkil Qaraqalpaqstanǵa

tarayp ketedi. 1933-jılı Qaraqalpaqstannıń paytaxtı Tórtkulge kelip, radiokomitetke kirip qosıq aytadı. Mámleketlik teatrǵa kirip uzaq jıllar xızmet atqaradı. Teatrda piessalarǵa, xalıq muzıkasın úylestiriwde Japaq baqsınıń qosqan úlesi oǵada úlken.

Japaq baqsı tek Súyewdiń namaların ǵana emes, óziniń burınǵı ataqlı qaraqalpaq baqsılarınıń namaların jaqsı bilgenligi arqalı, biziń házirgi muzıka mádeniyatımızǵa kóp úles qostı. Nota jazıw ónerinde uyrenip aldı. 1935-jılı Moskvada grampalstinkalarǵa jazıldı.

Japaq baqsı 1936-jılı Qaraqalpaq mámleketlik teatrına muzıkant hám qosıqshı bolıp jumısqa ornalasadı. Kompozitor D. Tumanyan menen birgelikte S. Majitovtıń “Baǵdagúl” M. Dáribaevtıń «Kóklen batır» piesalarına namalar jazadı. A. Begimovtıń «Qorlıqtan azat» piesasına xalıq namaları tiykarında namalar dóretdi.

J. Shamuratov 1949-jılı dúzilgen Qaraqalpaqstan kompozitorlar awqamınıń birinshi basshısı boladı. J Shamuratov ataqlı baqsı bolıw menen bir qatar, belgili kompozitor dárejesine eristi. Ol kóplegen qosıqlardıń avtorı bolıw menen birge, bir qansha piessalarǵa muzıkalar jazdı, 200 den aslam yoshlı qosıqlar «Baǵdagúl», «Qorlıqtan azat», «Leytenant Elmuratov», «Súymegenge súykenbe», «Aygúl Abat», «Berdaq» piessalarına namalar dóretti. Respublikamızdıń muzıka mádeniyatın kóteriwge salmaqlı úles qostı.

Adamzat aqıl huwshı qaldırǵan bárshe qádiriyatlardıń arasında muzıka óneriniń jasın mınlaǵan jıllar menen qarsılasaq atqarıwshılıq óneriniń dáwiri, tariyxtıń túpkir-túpkirlerine shekem barıp taqaladı. Xalqımızdıń usınday awızeki bay ǵáziyinesi tiykarında rawajlangan nama, sazları milliy mádeniyatımızdıń biybaha ǵáziyinesi, jaratılıstıń jarasıq etken ullı sawǵası. Sonıń ushın atababalarımızdıń qaldırıp ketken ullı baxtına iyelik etip otırǵan Qaraqalpaq xalqında “Halı” dewge bolmaydı, onıń keleshegi ullı Ǵárezsizlik sharapatı menen búgingi kúngi hár qıylı tarawlarda óris alıp atırǵan muzıkamızdıń maqtanarlı tárepleri molshılıq. Sol menen bir qatarda baqsıshılıq óneri kelesi áwladǵa saqlanıp jetip barıwınıń tárepdarı bolıwıńızdı, qaraqalpaq xalıq nama

hám qosıqları buzılmay, joǵalmay saqlanıp qalıwında óz úlesińizdi qosasız degen úmettemi

Paydalanıǵan ádebiyatlar:

1. Dauletbaeva G., Kamalova G. A SHINING STAR //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 880-884.
2. Gulxumar D., Gulmaryam K. BASHEROV DYNASTY //World scientific research journal. – 2023. – T. 22. – №. 2. – C. 26-31.
3. Abdikarimova I., Kamalova G. KARAKALPAK FOLKLORE //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 2. – C. 1237-1239.
4. Madrimova T., Kamalova G. M. TEACHERS ARE DEAR... //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 1.
5. To‘xtajon M., Kamalova G. M. XORAZM DOSTONCHILIKI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 16. – №. 3. – С. 30-35.
6. Segizbaeva G., Kamalova G. J. CHARSEMOVTIŃ DÓRETIWSHILIGINDE SAHNA HÁM KINO MUZIKASI //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 1. – C. 289-294.
7. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 1. – C. 283-288.
8. Kamalova G. M. et al. KÓRKEM ÓNER TARAWÍNDÁ ÁDEBIYATLARDÍŃ TUTQAN ORNÍ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 16. – №. 2. – С. 296-299.
9. Ulzada O., Kamalova G. M. QARAQALPAQSTANDA OPERA JANRINIŃ RAWAJLANIWI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 37. – №. 2. – С. 36-40.
10. Pirnazarov B., Kamalova G. PEOPLE'S FAVORITE SINGER SAGINBAI MATMURATOV //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 1. – C. 263-2668.

11. Saparova G. S., Kamalova G. M. M. TARIKHOV'S ROLE IN THE KARAKALPAK MUSICAL CULTURE //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 276-282.
12. Muratbaeva R., Kamalova G. M. MULTI-FACETED MONOCHROME //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 269-275.
13. Ulzada O., Kamalova G. M. QORAQALPOQ SOZ ASBOBLARI KELIB CHIQISHI //Journal of new century innovations. – 2024. – Т. 44. – №. 2. – С. 166-168.
14. Jamgirbaevna N. A. QISSAXONLAR //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 113-116.
15. Чаршемов Ж. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕК КИНОМУСИҚАСИ //Вестник музыки и искусства. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 16-22.
16. Charshemov J. Karakalpak bakhshis and schools of bakhshi art //Teoretical and Applied Science (ISSN: 2409-0085). – 2023. – Т. 118. – С. 178-180.
17. Jamil Charshemov. (2024). PROCESSES OF REALIZATION OF KARAKALPAK FOLKLORE IN SYMPHONIC MUSIC OF 30-80 YEARS OF XX- CENTURY. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(1), 33–36.
18. PROCESSES OF REALIZATION OF KARAKALPAK FOLKLORE IN SYMPHONIC MUSIC OF 1990-2010 OF XX-XXI CENTURY. (2024). *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods*, 2(1), 37-41.
19. Charshemov J. Problems of Using Karakalpak Folklore in Composers //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 270-273.

20. Charshemov J. A REVIEW OF MARKABAY JIEMURATOV'S WORK //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 818-821.
21. Чаршемов Ж. БАЛЕТДА ЖЖ НОВЕР РЕФОРМАТОРЛИГИ //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 33. – №. 2. – С. 20-25.
22. Charshemov J. XVI-XVII ASRLARDA BALETNING YEVROPADA KLASSIK RAQS TURI SIFATIDA RIVOJLANISHI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 22-27.
23. Charshemov J., Muratbaeva R. JAՆA RUXTAՂI XALIQ QOSIQLARI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 16-21.
24. Charshemov J., Orazalieva G. BAROKKO DՀWIRINIՆ GARMONIYASI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 49-53.
25. To'xtajon M., Charshemov J. O'ZBEK MUSIQASIDA LAZGINIՆ TUTGAN O'RNI VA UNING TURLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 36. – №. 3. – С. 163-166.
26. IT A., JA S. JAՆA OՄIRGE QՀDEM BASQAN XALIQ QOSIQLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 36. – №. 3. – С. 158-162.
27. Axmetovna M. A., Charshemov J. A. POLIFONIYANIՆ RAWAJLANIW DՀWIRLERI HՀM POLIFONIYALIQ FORMALAR //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 36. – №. 3. – С. 167-171.
28. Muratbaevna J. X., Charshemov J. A. QUNIՆ JOՂALTPAՂAN NAMALAR //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 19. – №. 5. – С. 28-33.
29. Sh S. G., JA S. JANՂA JAGIՄLIՆ NAMALAR //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 19. – №. 5. – С. 16-21.
30. Jamil C. et al. OHANGLAR JILOLANGANDA //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 19. – №. 5. – С. 22-27.

31. Gulxumar D., Gulmaryam K. MODERN SCIENCE AND RESEARCH //MODERN SCIENCE. – 2023. – T. 2181. – C. 3906.